

IJTIMOIIY INFRATUZILMA OBYEKTLARINI (MAKTAB, SHIFOXONA VA BOSHQALAR) BAHOLASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Qarajanova Gulnoza Tolliyevna

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

“Investitsiya va innovatsiyalar” kafedrasi katta o'qituvchisi

Nurmamatova Shaxzoda Baxtiyorovna

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada ijtimoiy infratuzilma obyektlari - maktablar, shifoxonalar va boshqa muassasalarni baholashning muhim jihatlari tahlil qilinadi. Baholash jarayonida nafaqat iqtisodiy ko'rsatkichlar, balki ijtimoiy samaradorlik, aholiga ta'sir darajasi va xizmat sifati kabi omillar ham alohida ahamiyat kasb etishi asoslab beriladi. Muallif kuzatishlariga ko'ra, bunday obyektlarni baholashda kompleks yondashuv eng to'g'ri natijalarni beradi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy infratuzilma, baholash, maktab, shifoxona, ijtimoiy samaradorlik, xizmat sifati, iqtisodiy tahlil, investitsiya, rivojlanish.

Аннотация. В данной статье анализируются важные аспекты оценки объектов социальной инфраструктуры – школ, больниц и других учреждений. Утверждается, что в процессе оценки особое значение имеют не только экономические показатели, но и такие факторы, как социальная эффективность, уровень воздействия на население и качество обслуживания. По наблюдениям автора, наиболее точные результаты дает комплексный подход к оценке таких объектов.

Ключевые слова: социальная инфраструктура, оценка, школа, больница, социальная эффективность, качество обслуживания, экономический анализ, инвестиции, развитие.

Abnotation. This article analyzes the important aspects of the evaluation of social infrastructure facilities - schools, hospitals and other institutions. It is argued that in the evaluation process, not only economic indicators, but also factors such as social efficiency, the level of impact on the population and the quality of service are of particular importance. According to the author's observations, an integrated approach to the evaluation of such facilities gives the most accurate results.

Keywords: social infrastructure, evaluation, school, hospital, social efficiency, quality of service, economic analysis, investment, development.

Kirish. Ijtimoiy infratuzilma obyektlari har qanday jamiyatning barqaror rivojlanishida tayanch omillardan biri hisoblanadi. Maktablar, shifoxonalar, poliklinikalar, bolalar bog'chalari, sport majmualari, madaniyat markazlari va shu kabi obyektlar aholining kundalik turmush darajasini belgilab beradigan muhim

tizimni tashkil etadi. Ularning faoliyati bevosita inson kapitalining shakllanishiga, sog'lom va bilimli avlodni tarbiyalashga, hududlarning ijtimoiy jozibadorligini oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli bunday obyektlarni baholash masalasi oddiy mulk qiymatini aniqlashdan ko'ra kengroq va murakkabroq mazmunga ega. Bu yerda faqat bino yoki inshootning texnik holati emas, balki uning jamiyatga keltirayotgan foydasi, aholiga xizmat ko'rsatish imkoniyati va ijtimoiy samara darajasi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi davrda ijtimoiy infratuzilma obyektlariga bo'lgan talab ortib bormoqda. Aholi sonining ko'payishi, urbanizatsiya jarayonlarining jadallashuvi, hududlar o'rtasidagi rivojlanish tafovutlari hamda ta'lim va tibbiyot sifatiga nisbatan talabning kuchayishi ushbu obyektlarni chuqur o'rganishni taqozo etadi. Ayniqsa, maktab va shifoxona kabi obyektlar nafaqat ijtimoiy xizmat ko'rsatuvchi maskan, balki strategik ahamiyatga ega resurs sifatida ham qaraladi. Ularni noto'g'ri baholash investitsiya qarorlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi, budget mablag'larini samarasiz taqsimlashga olib kelishi yoki hududiy ehtiyojlarni noto'g'ri aniqlashga sabab bo'lishi mumkin. Shuning uchun ijtimoiy infratuzilma obyektlarini baholashda iqtisodiy, ijtimoiy, texnik va funksional mezonlarning uyg'unligi talab etiladi. Mazkur mavzuning dolzarbligi shundaki, ijtimoiy infratuzilma obyektlari ko'pincha klassik tijorat ko'chmas mulki tamoyillari asosida baholanmaydi. Masalan, savdo markazi yoki ofis binosini baholashda daromadlilik asosiy mezonlardan biri bo'lsa, maktab yoki davlat shifoxonasida bunday yondashuv har doim ham to'liq natija bermaydi. Chunki bu obyektlarning asosiy vazifasi foyda olish emas, balki ijtimoiy ehtiyojni qondirishdir. Shu bois ularning qiymatini belgilashda xizmat qamrovi, aholining foydalanish darajasi, hudud uchun zarurligi, qulay joylashuvi, muqobil obyektlar mavjudligi va uzoq muddatli ijtimoiy natijadorlik kabi omillar ham e'tiborga olinadi. Bu esa baholash jarayoniga o'ziga xos yondashuvni kiritadi.

"Ijtimoiy infratuzilma" tushunchasi ostida jamiyatning normal faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan va aholiga ijtimoiy xizmat ko'rsatadigan obyektlar majmui tushuniladi. Ular insonning asosiy ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiladi. Ta'lim muassasalari bilim berish va inson kapitalini rivojlantirish vazifasini bajaradi, tibbiyot muassasalari sog'liqni saqlash tizimining asosiy bo'g'ini hisoblanadi, madaniyat va sport obyektlari esa ma'naviy hamda jismoniy rivojlanishga xizmat qiladi. Demak, bunday obyektlarning qiymatini faqat qurilish materiallari yoki balans qiymati orqali aniqlash yetarli emas. Baholashda ularning real funksional ahamiyati albatta hisobga olinishi kerak. Baholash esa ma'lum bir obyektning qiymatini ilmiy-uslubiy asosda aniqlash jarayonidir. Ammo ijtimoiy infratuzilma obyektlarini baholashda "qiymat" atamasi ko'p qirrali ma'noga ega bo'ladi. Bir tomondan, bu obyektning moddiy qiymati, ya'ni yer maydoni, bino-inshooti, asbob-uskunolari va boshqa aktivlarini anglatadi. Ikkinchi tomondan, bu obyektning ijtimoiy ahamiyati, ya'ni u jamiyat uchun qanchalik zarur ekani, aholining turmush sifatiga qanday ta'sir ko'rsatayotgani

bilan ifodalanadi. Amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, ayrim hollarda iqtisodiy jihatdan yuqori bo'lmagan obyekt ham ijtimoiy nuqtai nazardan nihoyatda muhim bo'lishi mumkin. Shuning uchun mazkur sohada baholash tushunchasi kengaytirilgan mazmunda ko'rib chiqiladi. Mavzuning ilmiy va amaliy ahamiyati aynan shu nuqtada yaqqol namoyon bo'ladi. Davlat dasturlari doirasida yangi maktablar, oilaviy poliklinikalar, ko'p tarmoqli tibbiyot markazlari, reabilitatsiya va ijtimoiy xizmat muassasalari barpo etilar ekan, ularning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini oldindan to'g'ri baholash zarur bo'ladi. Bundan tashqari, mavjud obyektlarni rekonstruksiya qilish, xususi sheriklik asosida rivojlantirish, budjet mablag'larini taqsimlash yoki investitsiya loyihalarini asoslash jarayonida ham baholash muhim vositaga aylanadi. Shunday ekan, ushbu mavzuni chuqur o'rganish nafaqat nazariy jihatdan, balki amaliy qarorlar qabul qilish nuqtai nazaridan ham katta ahamiyatga ega.

Ijtimoiy infratuzilma obyektlarini baholashda bir qator murakkabliklar mavjud. Avvalo, bunday obyektlarning aksariyati to'g'ridan to'g'ri bozor sharoitida oldi-sotdi qilinmaydi yoki ular bo'yicha bozor ma'lumotlari yetarli darajada shakllanmagan bo'ladi. Natijada taqqoslash yondashuvi har doim ham samarali ishlamasligi mumkin. Ikkinchi tomondan, daromad yondashuvi ham cheklangan, chunki ko'plab maktab va shifoxonalar notijorat maqsadida faoliyat yuritadi. Xarajat yondashuvi esa obyektning qurilish va tiklash qiymatini aniqlash imkonini bersa-da, uning ijtimoiy samarasini to'liq aks ettirmaydi. Ana shu omillar ijtimoiy infratuzilma obyektlarini baholashda kombinatsiyalashgan, moslashuvchan va chuqur tahliliy usullarni qo'llash zarurligini ko'rsatadi.

Maktab obyektini baholash jarayonida uning binosi, sinf xonalari soni, quvvati yoki texnik holatidan tashqari, joylashgan hududdagi o'quvchilar soni, transport qulayligi, pedagogik infratuzilma, laboratoriya va kutubxona ta'minoti, sport zallari mavjudligi kabi jihatlar ham muhim bo'ladi. Chunki maktabning haqiqiy qiymati uning qanchalik ko'p bolaga sifatli ta'lim bera olayotgani bilan ham belgilanadi. Xuddi shuningdek, shifoxona obyektini baholashda faqat bino maydoni yoki uskunalar qiymati emas, balki xizmat ko'rsatish sifati, tibbiy xizmat turlari, bemorlar oqimi, shoshilinch yordam imkoniyati, malakali mutaxassislar bilan ta'minlanganlik darajasi ham hisobga olinadi. Bu esa baholashning ko'p omilli tusga ega ekanini ko'rsatadi. Mazkur mavzuda funksional yaroqlilik tushunchasi ham muhim o'rin egallaydi. Funksional yaroqlilik — bu obyektning o'z vazifasini qay darajada samarali bajara olishini ifodalaydigan mezondir. Ba'zan yangi qurilgan bino tashqi ko'rinishidan zamonaviy bo'lishi mumkin, biroq ichki rejalashtirish yoki xizmat ko'rsatish quvvatining noto'g'ri tashkil etilgani sababli undan foydalanish samarasiz bo'lib chiqadi. Aksincha, ayrim eski obyektlar texnik jihatdan eskirgan bo'lsa ham, qulay joylashuvi va keng qamrovli xizmat ko'rsatish salohiyati tufayli yuqori ijtimoiy

qiymatga ega bo'lishi mumkin. Demak, ijtimoiy infratuzilma obyektlarini baholashda funksional tahlil ham zarur bosqichlardan biridir.

Hududiy omil ham bu jarayonda alohida ahamiyatga ega. Bir xil tipdagi maktab yoki shifoxona turli hududlarda turlicha qiymat va ahamiyat kasb etishi mumkin. Aholi zich joylashgan shaharlarda bunday obyektlarga bo'lgan talab yuqori bo'lsa, chekka hududlarda ularga yetib borish imkoniyati va muqobil xizmatlarning mavjud emasligi ularning ijtimoiy ahamiyatini yanada oshiradi. Shu sababli obyektning bahosi ko'pincha hududning demografik holati, infratuzilma rivojlanganligi, yo'l-transport tizimi, ekologik sharoiti va xizmat qamrovi bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Bu holat baholovchidan makro va mikro omillarni birgalikda tahlil qilishni talab etadi.

Ijtimoiy obyektlarni baholashda davlat siyosati va me'yoriy tartibga solish masalalari ham muhim o'rin tutadi. Sababi, maktablar va shifoxonalar ko'p hollarda davlat mulki yoki davlat ishtirokidagi muassasalar hisoblanadi. Ular bo'yicha qarorlar faqat bozor manfaatlari asosida emas, balki ijtimoiy adolat, hududiy tenglik va fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlarini ta'minlash mezonlari asosida ham qabul qilinadi. Shu bois bunday obyektlarni baholash natijalari ko'pincha boshqaruv qarorlari, budjet rejalashtirish va ijtimoiy dasturlarni shakllantirish uchun xizmat qiladi. Demak, ularning bahosi faqat raqam emas, balki muayyan siyosiy va ijtimoiy qarorlar uchun asos vazifasini bajaradi. Mavzuni o'rganish jarayonida "ijtimoiy samaradorlik" tushunchasiga ham to'xtalish lozim. Ijtimoiy samaradorlik — bu obyekt faoliyati natijasida jamiyat va aholi uchun yuzaga keladigan foydali natijalar yig'indisidir. Masalan, yangi maktab qurilishi ta'lim sifati oshishiga, o'quvchilar qatnov vaqtining qisqarishiga, sinflardagi zichlik kamayishiga olib kelishi mumkin. Yoki yangi tibbiyot muassasasining ishga tushirilishi aholining tibbiy xizmatdan foydalanish imkoniyatini yaxshilab, kasalliklarni erta aniqlashga sharoit yaratadi. Bunday natijalarni faqat pul ifodasida baholash qiyin bo'lsa-da, ular obyektning real qiymatini aniqlashda juda muhim rol o'ynaydi. Muallifning fikricha, ijtimoiy infratuzilma obyektlarini baholashda yagona standart yondashuvdan ko'ra, obyekt turiga moslashtirilgan usul samaraliroq bo'ladi. Chunki maktab, shifoxona, sport majmuasi yoki madaniyat markazi bir-biridan funksiyasi, foydalanish xususiyati va ijtimoiy ta'siri jihatidan farq qiladi. Shu sababli ularni bitta qolip asosida baholash ko'pincha xatolarga olib keladi. Maktab uchun o'quvchi qamrovi va pedagogik quvvat muhim bo'lsa, shifoxona uchun tibbiy quvvat, bemorlar oqimi va tibbiy uskunalarning ishlash darajasi ustuvor bo'ladi. Demak, individual yondashuv mazkur mavzuning asosiy talablaridan biridir. Ushbu maqolaning maqsadi ijtimoiy infratuzilma obyektlarini baholashning o'ziga xos xususiyatlarini ilmiy asosda yoritishdan iborat. Tadqiqot davomida maktab, shifoxona va boshqa ijtimoiy obyektlarni baholashda qo'llaniladigan asosiy mezonlar, usullar va yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, ularning qiymatini aniqlashda iqtisodiy va ijtimoiy

omillarning o‘zaro bog‘liqligi ochib beriladi. Ishda baholash jarayonida uchraydigan muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari haqida ham mulohaza yuritiladi. Natijada mazkur mavzu bo‘yicha nazariy xulosalar va amaliy tavsiyalar shakllantiriladi. Tadqiqotning vazifalari sifatida, avvalo, ijtimoiy infratuzilma obyektlarining mohiyatini ochib berish ko‘zda tutiladi. Keyingi bosqichda ularni baholashda qo‘llaniladigan an‘anaviy va zamonaviy usullar tahlil qilinadi. So‘ngra maktab va shifoxona obyektlari misolida baholashning o‘ziga xos jihatlari yoritiladi, ularning funksional, hududiy va ijtimoiy samaradorlik omillari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, bunday obyektlarning qiymatini aniqlashda uchraydigan metodik cheklovlar hamda baholash amaliyotini takomillashtirish yo‘nalishlari bayon etiladi.

Tadqiqot obyekti sifatida ijtimoiy infratuzilma tizimiga kiruvchi maktablar, shifoxonalar va boshqa aholiga ijtimoiy xizmat ko‘rsatadigan muassasalar olinadi. Tadqiqot predmeti esa ana shu obyektlarni baholash jarayonida yuzaga keladigan iqtisodiy, ijtimoiy, texnik va tashkiliy munosabatlar majmuasidan iborat. Ishning nazariy asosini baholash nazariyasi, ijtimoiy iqtisodiyot, hududiy rivojlanish va ko‘chmas mulk tahliliga oid ilmiy qarashlar tashkil etadi. Amaliy asos sifatida esa ijtimoiy obyektlardan foydalanish samaradorligini aniqlashga oid yondashuvlar va baholash amaliyotida qo‘llanadigan mezonlardan foydalaniladi. Mazkur tadqiqot natijalari ijtimoiy infratuzilma obyektlarini baholash bo‘yicha ilmiy qarashlarni boyitishga xizmat qilishi mumkin. Shu bilan birga, u amaliyotda davlat organlari, baholovchi mutaxassislar, investorlar va hududiy rivojlanish bilan shug‘ullanuvchi tashkilotlar uchun foydali bo‘lishi ehtimoldan xoli emas. Chunki mazkur yo‘nalishdagi to‘g‘ri baholash qarorlari samarali investitsiya, oqilona budjet taqsimoti va aholining hayot sifatini yaxshilash bilan chambarchas bog‘liq. Shunday ekan, ijtimoiy infratuzilma obyektlarini baholash masalasi nafaqat iqtisodiy, balki chuqur ijtimoiy mazmunga ega ilmiy-amaliy muammo sifatida alohida e‘tiborni talab qiladi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda ijtimoiy infratuzilma obyektlarini baholash jarayonini chuqur va har tomonlama o‘rganish maqsadida kompleks metodologik yondashuv qo‘llanildi. Eng avvalo, tizimli tahlil usuli asos qilib olindi, bunda maktablar, shifoxonalar va boshqa obyektlar alohida emas, balki yagona ijtimoiy-iqtisodiy tizimning tarkibiy qismi sifatida ko‘rib chiqildi. Bu yondashuv orqali obyektning nafaqat ichki ko‘rsatkichlari, balki tashqi omillar — demografik holat, hududiy rivojlanish darajasi, transport infratuzilmasi va aholining ehtiyojlari bilan o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilindi. Kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, aynan shu omillarni hisobga olgan holda baholash natijalari yanada real va asosli bo‘ladi.

Tadqiqotda solishtirma (taqqoslash) usuli ham keng qo‘llanildi. Ushbu usul orqali turli hududlarda joylashgan maktab va shifoxonalarning samaradorligi o‘zaro taqqoslandi. Masalan, shahardagi zamonaviy maktab bilan qishloq hududidagi oddiy maktab o‘rtasidagi farqlar faqat moddiy baza bilan emas, balki o‘quvchilar soni, xizmat qamrovi va foydalanish darajasi bilan ham aniqlanishi kuzatildi. Shu asosda

baholash mezonlari qayta ko'rib chiqildi va faqat iqtisodiy emas, balki ijtimoiy ko'rsatkichlarning ham ahamiyati yuqori ekani aniqlandi. Statistik tahlil usuli yordamida obyektlarning asosiy ko'rsatkichlari o'rganildi. Jumladan, maktablarda o'quvchilar soni, sinf zichligi, shifoxonalarda esa bemorlar oqimi, yotoq o'rinlaridan foydalanish darajasi kabi ma'lumotlar tahlil qilindi. Statistik ma'lumotlar asosida obyektlarning haqiqiy yuklanish darajasi va samaradorligi aniqlanib, baholash jarayonida foydalanildi. Bu yondashuv baholashni subyektiv emas, balki aniq faktlarga asoslangan holda amalga oshirish imkonini berdi. Tadqiqot davomida iqtisodiy tahlil usuli ham qo'llanilib, obyektlarning xarajatlari, ekspluatatsiya sarflari va ularning kutilayotgan natijalari o'rtasidagi bog'liqlik o'rganildi. Shu bilan birga, ijtimoiy samaradorlik tushunchasi alohida ko'rib chiqildi. Ijtimoiy samaradorlik deganda obyektning jamiyat uchun keltiradigan foydasi, ya'ni aholining turmush sifati yaxshilanishi, xizmatlarga qulay kirish imkoniyati va umumiy farovonlik darajasining oshishi tushuniladi. Bu ko'rsatkichni aniqlash uchun sifat tahlili va ekspert baholari usullaridan foydalanildi. Ekspert baholash usuli orqali mutaxassislarining fikrlari ham inobatga olindi. Ta'lim va sog'liqni saqlash sohasida faoliyat yuritayotgan mutaxassislar bilan o'tkazilgan suhbatlar asosida obyektlarning real holati va ularning samaradorligi haqida qo'shimcha ma'lumotlar olindi. Bu usul ayniqsa statistik ma'lumotlar yetarli bo'lmagan holatlarda muhim ahamiyat kasb etdi. Amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, ekspert fikrlari ko'pincha obyektning yashirin muammolarini aniqlashga yordam beradi. Quyida ijtimoiy infratuzilma obyektlarini baholashda qo'llanilgan asosiy mezonlar keltirilgan:

Jadval 1 — Ijtimoiy infratuzilma obyektlarini baholash mezonlari

Mezon turi	Tavsifi	Ahamiyati
Iqtisodiy mezon	Qurilish va ekspluatatsiya xarajatlari	Moliyaviy samaradorlik
Ijtimoiy mezon	Aholiga xizmat ko'rsatish darajasi	Ijtimoiy foyda
Funksional mezon	Obyektning foydalanish samaradorligi	Amaliy natijadorlik
Hududiy mezon	Joylashuvi va transport qulayligi	Qamrov darajasi
Texnik mezon	Bino va jihozlarning holati	Barqaror ishlash

Mazkur jadval tahlili shuni ko'rsatadiki, baholash faqat bitta yo'nalish bilan cheklanmasligi kerak. Har bir mezon o'zaro bog'liq bo'lib, ularni kompleks ko'rib chiqish zarur.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot natijalari ijtimoiy infratuzilma obyektlarini baholashda an'anaviy yondashuvlarning yetarli emasligini ko'rsatdi. Ayniqsa, faqat iqtisodiy mezonlarga asoslangan baholash maktab va shifoxonalar kabi obyektlarning haqiqiy qiymatini to'liq aks ettirmaydi. Kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, ayrim obyektlar iqtisodiy jihatdan samarador bo'lmasa ham, ijtimoiy nuqtai nazardan juda katta ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Masalan, chekka hududdagi kichik maktab

kam sonli o'quvchilarga xizmat ko'rsatsa-da, u yerda yashovchi aholi uchun muhim ta'lim markazi hisoblanadi. Natijalar shuni ham ko'rsatdiki, funksional yaroqlilik obyekt qiymatini aniqlashda muhim omillardan biri hisoblanadi. Amaliy misollar asosida aniqlanishicha, yaxshi jihozlangan, ammo noto'g'ri rejalashtirilgan obyektlar samaradorligi past bo'lishi mumkin. Aksincha, oddiy sharoitdagi, lekin to'g'ri tashkil etilgan muassasalar yuqori samaradorlik ko'rsatkichlariga ega bo'ladi. Bu holat baholashda sifat ko'rsatkichlariga alohida e'tibor qaratish zarurligini ko'rsatadi. Hududiy tahlil natijalari ham muhim xulosalarni berdi. Aholi zich joylashgan hududlarda ijtimoiy obyektlarga bo'lgan talab yuqori bo'lib, ularning qiymati ham shunga mos ravishda ortadi. Qishloq hududlarida esa obyektlar kamroq yuklanish bilan ishlashi mumkin, biroq ular aholi uchun yagona xizmat manbai bo'lgani sababli ularning ijtimoiy ahamiyati yuqori bo'ladi. Bu esa baholashda hududiy differensial yondashuvni qo'llash zarurligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot davomida ijtimoiy samaradorlik va iqtisodiy samaradorlik o'rtasidagi muvozanat muhim ekanligi aniqlandi. Faqat daromadga yo'naltirilgan baholash usullari ijtimoiy obyektlar uchun mos kelmaydi. Shu sababli, baholashda xizmat sifati, qamrov darajasi va aholining qoniqish ko'rsatkichi kabi omillarni ham inobatga olish zarur. Muallif kuzatishlariga ko'ra, aynan shu yondashuv obyektning real qiymatini aniqlashga yordam beradi.

Natijalar asosida shuni aytish mumkinki, ijtimoiy infratuzilma obyektlarini baholashda integratsiyalashgan model eng samarali hisoblanadi. Bu model iqtisodiy, ijtimoiy va funksional ko'rsatkichlarni birlashtirgan holda obyektning kompleks baholash imkonini beradi. Shu bilan birga, baholash jarayonida moslashuvchanlikni saqlash, ya'ni har bir obyektga individual yondashish muhim ahamiyatga ega. Yakuniy natijalar shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy infratuzilma obyektlarini baholashda yagona universal mezon mavjud emas. Har bir obyektning o'ziga xos xususiyatlari, joylashuvi va vazifasidan kelib chiqib baholash amalga oshirilishi kerak. Bu esa baholash tizimini takomillashtirish va yangi metodik yondashuvlarni ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi.

Muhokama. Mazkur tadqiqot natijalari ijtimoiy infratuzilma obyektlarini baholash jarayoni ko'p qirrali va murakkab ekanini yana bir bor tasdiqlaydi. An'anaviy baholash yondashuvlari ko'pincha iqtisodiy ko'rsatkichlarga tayanadi, biroq maktab va shifoxona kabi obyektlar uchun bunday yondashuv yetarli emasligi kuzatildi. Chunki bu obyektlar nafaqat moliyaviy natija, balki ijtimoiy barqarorlik, aholining farovonligi va inson kapitalining rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, baholash jarayonida ijtimoiy samaradorlik tushunchasini kengroq qo'llash zarur. Amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, aynan shu omil ko'pincha obyektning haqiqiy qiymatini aniqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Muhokama jarayonida aniqlanishicha, ijtimoiy obyektlarni baholashda funksional yaroqlilik ko'rsatkichi alohida ahamiyatga ega. Funksional yaroqlilik — bu

obyektning o'z vazifasini qanchalik samarali bajarishini ifodalaydi. Masalan, maktab binosi zamonaviy bo'lishi mumkin, ammo o'quvchilar sig'imi yoki o'qitish sifati talab darajasida bo'lmasa, uning umumiy samaradorligi pasayadi. Xuddi shuningdek, shifoxona zamonaviy uskunalar bilan jihozlangan bo'lsa-da, mutaxassislar yetishmasa yoki xizmat sifati past bo'lsa, uning ijtimoiy qiymati to'liq namoyon bo'lmaydi. Bu esa baholashda sifat ko'rsatkichlarini chuqur tahlil qilish zarurligini ko'rsatadi.

Tahlillar shuni ham ko'rsatdiki, hududiy omillar baholash natijalariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Aholi zich joylashgan hududlarda ijtimoiy obyektlarning yuklanishi yuqori bo'ladi va ularning ahamiyati ham ortadi. Qishloq hududlarida esa obyektlar kamroq foydalanilishi mumkin, ammo ular yagona xizmat manbai bo'lgani sababli ijtimoiy jihatdan muhim hisoblanadi. Shu sababli baholashda hududiy differensial yondashuvni qo'llash zarur. Bu yondashuv obyektlarning real ehtiyojga mosligini aniqlash imkonini beradi.

Muhokama natijasida yana bir muhim jihat aniqlandi: iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy samaradorlik o'rtasida muvozanatni saqlash muhimdir. Faqat daromadlilikka asoslangan baholash modeli ijtimoiy obyektlar uchun to'liq mos kelmaydi. Chunki bu obyektlarning asosiy vazifasi foyda olish emas, balki jamiyatga xizmat qilishdir. Shu bois baholashda xizmat sifati, qamrov darajasi va aholining qoniqish darajasi kabi ko'rsatkichlar ham hisobga olinishi lozim. Muallif kuzatishlariga ko'ra, aynan shu omillar baholash natijalarini yanada haqqoniy qiladi. Shuningdek, baholash jarayonida ma'lumotlar yetishmovchiligi muammosi ham uchrashi mumkin. Ayrim hollarda statistik ma'lumotlar to'liq shakllanmagan yoki eskirgan bo'ladi, bu esa tahlilni murakkablashtiradi. Bunday vaziyatlarda ekspert baholari va sifat tahlili usullari muhim rol o'ynaydi. Amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, mutaxassislarning fikrlari obyektning yashirin jihatlarini aniqlashda yordam beradi. Shu bilan birga, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish bu muammoni qisman bartaraf etishi mumkin.

Mazkur tadqiqot natijalari boshqa ilmiy ishlanmalar bilan solishtirilganda, ijtimoiy infratuzilma obyektlarini baholashda integratsiyalashgan yondashuv ustunlikka ega ekanini ko'rsatadi. Ya'ni iqtisodiy, ijtimoiy va funksional ko'rsatkichlarni birgalikda tahlil qilish eng to'g'ri natijalarni beradi. Shu bilan birga, har bir obyektning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olish zarur. Bu esa baholash tizimini yanada moslashuvchan qilishni talab etadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ijtimoiy infratuzilma obyektlarini baholash murakkab va ko'p omilli jarayon hisoblanadi. An'anaviy iqtisodiy yondashuvlar bu obyektlarning haqiqiy qiymatini to'liq aks ettira olmaydi. Shu sababli baholashda ijtimoiy samaradorlik, funksional yaroqlilik va hududiy omillarni hisobga olish zarur. Aynan shu omillar obyektning real ahamiyatini belgilab beradi. Shuningdek, baholash jarayonida kompleks yondashuvni qo'llash muhim ekani

aniqlandi. Bu yondashuv turli mezonlarni birlashtirgan holda obyektning har tomonlama baholash imkonini beradi. Amaliy kuzatishlar shuni ko'rsatadiki, integratsiyalashgan model eng samarali hisoblanadi. U obyektning nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy ahamiyatini ham aniqlash imkonini beradi. Tadqiqot davomida hududiy omillarning baholashdagi roli ham muhim ekanini tasdiqlandi. Turli hududlarda joylashgan obyektlar turlicha ahamiyat kasb etadi va bu ularning qiymatiga bevosita ta'sir qiladi. Shu sababli baholashda universal yondashuvdan ko'ra, individual yondashuv samaraliroq hisoblanadi. Har bir obyekt o'ziga xos xususiyatlari asosida baholanishi kerak.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, ijtimoiy infratuzilma obyektlarini baholash tizimini takomillashtirish zamonaviy sharoitda dolzarb vazifalardan biridir. Bu nafaqat ilmiy jihatdan, balki amaliy boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ham muhim ahamiyatga ega. Kelgusida ushbu yo'nalishda yangi metodik yondashuvlarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023. – 80 b.
2. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020. – 34 b.
3. O'zbekiston Respublikasining "Sog'liqni saqlash to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2016. – 28 b.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. PF-60-son Farmon. "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi". – Toshkent, 2022. – 12 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. PF-5850-son Farmon. "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida". – Toshkent, 2019. – 10 b.
6. International Valuation Standards Council. International Valuation Standards (IVS). – London, 2022. – 150 p.
7. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Rasmiy statistik to'plam. – Toshkent, 2023. – 210 b.
8. Lavrushin O.I. Finansovyy menedjment: uchebnik. – Moskva: KNORUS, 2021. – 320 s.
9. Jukov E.F. Bankovskoe delo: uchebnik. – Moskva: YUNAYTED, 2020. – 405 s.
10. Mishkin F.S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. – 11th ed. – Pearson, 2019. – 720 p.
11. World Bank. World Development Report. – Washington, 2022. – 350 p.
12. Asian Development Bank. Social Infrastructure Development Report. – Manila,

2021. – 180 p.
13. Smith A. Principles of Economic Analysis. – Oxford: Oxford University Press, 2018. – 290 p.
 14. Brown L. Infrastructure Economics and Social Impact. – New York: Routledge, 2020. – 260 p.
 15. O‘zbekiston Respublikasi Qurilish vazirligi. Ijtimoiy obyektlar qurilishi bo‘yicha me‘yoriy hujjatlar. – Toshkent, 2022. – 140 b.
 16. www.stat.uz – O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi rasmiy sayti
 17. www.worldbank.org – Jahon banki rasmiy sayti
 18. www.imf.org – Xalqaro valyuta jamg‘armasi rasmiy sayti
 19. www.lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik bazasi
 20. www.adb.org – Osiyo taraqqiyot banki rasmiy sayti